

*Віта Безлюдна, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри іноземних мов
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ В СИСТЕМІ СТУПЕНЕВОЇ ОСВІТИ У 90-х РР. ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті висвітлюється питання професійного становлення майбутніх учителів іноземних мов у контексті розвитку ступеневої освіти. З'ясовано, що починаючи з 90-х рр. ХХ ст. ступенева підготовка майбутніх учителів іноземних мов реалізовується через профорієнтаційно-пропедевтичну підготовку, підготовку фахівців зі спеціальності «Педагогіка і методика середньої освіти: іноземна мова» за кваліфікаційними рівнями: 6010100 – бакалавр; 7010103 – спеціаліст; 8010103 – магістр та післядипломну професійну освіту і здійснюється відповідно до державних стандартів педагогічної освіти за такими формами навчання: денна (стаціонарна); заочна (дистанційна)/вечірня; екстернат.

Ключові слова: Ступенева освіта, вчитель іноземної мови, бакалавр, спеціаліст, магістр, професійна підготовка.

*Вита Безлюдная, кандидат педагогических наук, доцент
кафедры иностранных языков
Уманского государственного педагогического университета имени
Павла Тычины*

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ СТАНОВЛЕНИЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В СИСТЕМЕ СТУПЕНЧАТОГО ОБРАЗОВАНИЯ В 90-х ГГ. ХХ ВЕКА

Аннотация. В статье освещается вопрос профессионального становления будущих учителей иностранных языков в контексте развития многоуровневого образования. Установлено, что начиная с 90-х гг. ХХ века ступенчатая подготовка будущих учителей иностранных языков реализуется через профорientационно-пропедевтическую подготовку, подготовку специалистов по специальности «Педагогика и методика среднего образования: иностранный язык» за квалификационными уровнями: 6010100 – бакалавр 7010103 – специалист, 8010103 – магистр и последипломное профессиональное образование и осуществляется в соответствии с государственными стандартами педагогического образования. Формы обучения: дневная (стационарная), заочная (дистанционная)/вечерняя, экстернат.

Ключевые слова: Ступенчатая образование, учитель иностранного языка, бакалавр, специалист, магистр, профессиональная подготовка.

*Vita Bezliudna, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor
of the Foreign Languages Department of Uman State Pedagogical University*

The article highlights the issue of professional formation of future foreign languages teachers in the context of multi-level education. The author notes that on the basis of the Law of Ukraine "About Education" (1991) the whole structure of higher and secondary special education was reorganized for its approximation to the actual practice of public life. It was found that since 90ies of XX century multi-level future foreign languages teachers training realized through vocational guidance-propaedeutic training, training in the specialty «Pedagogy and methodology of secondary education: foreign language» for qualification levels: 6010100 – Bachelor 7010103 – Specialist, 8010103 – Master's and postgraduate professional education, and carried out according to state standards of teacher education. Forms of education: full-time (fixed), part-time (distance), externship. It is said that content of future teachers training is determined by the state standard of education in Ukraine. The content of teacher education provides social, humanitarian, psychological, educational, professional and practical training.

The author of the article comes to the conclusion that in a democratic society the transition multi-level higher education was an important step which contributed to literate implementation of set tasks of competent teacher training and provide a new type of future foreign languages teachers.

Keywords: multi-level education, foreign language teacher, bachelor, specialist, master's degree, professional training.

Постановка проблеми. Вимоги часу й розпочата радикальна реформа системи освіти в Україні орієнтувала майбутніх учителів шкіл і викладачів ВПНЗ різних рівнів акредитації на досягнення основної мети – соціалізацію і самореалізацію особистості. Надзвичайно важливою за таких умов стала ступенева підготовка майбутнього вчителя, зміст та організація якої активно обговорювалися на сторінках спеціальної літератури, зокрема у науково-методичному журналі «Іноземні мови», який почав виходити з 1994 р. і включав підрозділ «Навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах», а з 1999 року – «Професійна підготовка майбутніх учителів». Представники педагогічної думки і практики з галузі іноземних мов висвітлювали на його сторінках тодішні освітні реалії вищої школи в основу яких лягли питання ступеневої підготовки майбутніх учителів/викладачів іноземних мов [2, с. 308].

Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що питанням професійного становлення майбутніх учителів іноземних мов у 90-х рр. ХХ століття присвячено невелику кількість праць, а саме: С. Ніколаєва (Ступенева система освіти в Україні та система навчання іноземних мов; Ступенева підготовка вчителя/викладача іноземної мови в університеті), О. Русанова (Система підготовки викладачів іноземних мов в Україні: концептуальні засади). Деякі аспекти означеної проблеми розглядалися у працях А. Зінченко, О. Коваленко, О. Троценко, О. Мисечко, О. Околовича та ін.

Мета статті полягає у висвітленні питання професійного становлення майбутніх учителів іноземних мов у контексті розвитку ступеневої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, на основі Закону України "Про освіту" (1991) була реорганізована вся структура вищої та середньої спеціальної освіти для наближення її до реальної практики суспільного життя. Здійснено перехід на триступеневу підготовку – бакалавр, спеціаліст, магістр. Почалось інтенсивне розроблення та впровадження нових навчальних планів і програм [1].

Професійна підготовка майбутніх учителів іноземних мов здійснюється відповідно до державних стандартів педагогічної освіти за такими формами навчання: денна (стаціонарна); заочна (дистанційна)/вечірня; екстернат.

Отже, система ступеневої підготовки представляла собою цілісний і одночасно безперервний процес перетворення студента в фахівця. Істотним у цьому процесі було забезпечення єдності теоретичної і практичної, загальноосвітньої і професійної підготовки. При цьому системоутворюючим стрижнем виступали глобальні, стратегічні, тактичні та операційні цілі. Їх досягнення забезпечувалося культурно-гуманістичною спрямованістю освітнього процесу на гармонійний розвиток того, хто навчається, наданням йому різнобічного знання, формуванням мотиваційно-ціннісних орієнтацій і забезпеченням інтелектуально-моральної свободи майбутнього педагога.

Вивчення і аналіз спеціальної літератури недалекого минулого засвідчує, що починаючи з 90-х рр. XX ст. ступенева підготовка майбутніх учителів іноземних мов реалізовується через профорієнтаційно-пропедевтичну підготовку, підготовку фахівців зі спеціальності «Педагогіка і методика середньої освіти: іноземна мова» за кваліфікаційними рівнями: – 6010100 – бакалавр; 7010103 – спеціаліст; 8010103 – магістр та післядипломну професійну освіту. Профорієнтаційно-пропедевтична підготовка майбутніх учителів здійснюється під час проходження навчальних практик у класах і гуртках, ліцеях та гімназіях, факультетах майбутнього вчителя і довузівської підготовки, мовних курсах при університетах тощо.

Післядипломна професійна освіта вчителів (викладачів) іноземної мови передбачає безперервне фахове вдосконалення, забезпечує поглиблення, розширення та оновлення їх професійних знань, умінь і навичок на основі здобутої раніше освітньо-професійної підготовки та набутого практичного досвіду. Вона здійснюється факультетом післядипломного стажування, а також через аспірантуру, докторантуру, самоосвіту.

Робота з професійної орієнтації та відбору молоді на спеціальність «Іноземна мова» організовується університетами спільно з органами управління освітою, загальноосвітніми школами і громадськими організаціями. Підготовка майбутніх учителів/викладачів здійснюється відповідно до чинних освітньо-кваліфікаційних характеристик і навчальних програм підготовки фахівців з іноземних мов для таких освітніх рівнів: початкова середня освіта, базова і повна загальна середня освіта, базова і повна вища освіта.

По закінченню навчання випускникам ВПНЗ надається кваліфікація вчителя початкової, основної та старшої школи, а після закінчення магістратури – викладача вищого навчального закладу. Враховуючи необхідність підготовки вчителів іноземної мови до роботи в основній та малокомплектній старшій середній школі, забезпечення конкурентоздатності на ринку праці, навчання майбутніх педагогів здійснюється в університеті за

подвійними спеціальностями. Спеціальності інтегровані з урахуванням спорідненості галузей наук, які відображені в змісті навчальних предметів, видів педагогічної діяльності в середній школі і позашкільних навчальних закладах й обсягу часу, передбаченого на вивчення відповідних навчальних дисциплін: мова та література (дві іноземні мови), іноземна мова; практична психологія, іноземна мова; українська мова та література. Університети та педінститути здійснюють підготовку майбутніх учителів/викладачів за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавр – чотири роки та спеціаліст або магістр – один рік.

Випускники-бакалаври оволодівають фундаментальними соціально-гуманітарними, психолого-педагогічними і фаховими знаннями; набувають умінь та навичок для здійснення навчально-виховного процесу в закладах освіти і здатні вирішувати типові професійні завдання, передбачені для посади вчителя іноземної мови [6, с. 3-6].

Студенти, які успішно пройшли державну атестацію за програмою підготовки бакалавра, отримують державний документ установленого зразка про здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» і базової вищої освіти [5, с. 269].

Випускники-спеціалісти оволодівають фундаментальними психолого-педагогічними і фаховими знаннями, проходять методичну та практичну підготовку, готові до викладання двох базових і одного-двох не базових шкільних предметів тощо. *Випускники-магістри* оволодівають поглибленими фундаментальними психолого-педагогічними і фаховими знаннями інноваційного характеру; набувають досвіду в застосуванні та продукуванні нових знань, для вирішення проблемних педагогічних і науково-дослідних завдань у галузі навчання іноземних мов у середній та вищій школі. Особи, які успішно пройшли державну атестацію за програмою підготовки магістра, отримують державний документ установленого зразка про здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр» і повної вищої освіти, кваліфікації викладача іноземної мови вищого навчального закладу. Підготовка

педагогічних працівників освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр» здійснюється на базі освітньо-кваліфікаційних рівнів «Бакалавр» і «Спеціаліст».

Зміст підготовки майбутнього вчителя визначається державним стандартом освіти України. Зміст педагогічної освіти передбачає соціально-гуманітарну, психолого-педагогічну, фахову і практичну підготовку. Розглянемо їх більш детально.

Соціально-гуманітарна підготовка передбачає поглиблення та професіоналізацію знань з українознавчого, історичного, філософського, правознавчого, культурологічного та інших напрямків. Зміст *психолого-педагогічної підготовки* визначається такими навчальними дисциплінами як педагогіка (освіта-школа-вчитель – вступ до спеціальності, дидактика, теорія виховання, історія педагогіки тощо) та психологія (загальна психологія, вікова психологія, педагогічна психологія та ін.). *Фахова підготовка* передбачає набуття студентами теоретичних знань з фундаментальних навчальних дисциплін спеціальності та спеціалізації, дисциплін фахового спрямування та методик викладання шкільних предметів, а також оволодіння практичними вміннями та навичками, необхідними для здійснення професійної педагогічної діяльності. *Практична підготовка* здійснюється через навчальні та фахові (педагогічні) практики [2].

Слід відмітити, що відповідно до системи ступеневої освіти професійна підготовка бакалаврів здійснюється на I-IV курсах, теоретична мовна – на III-IV курсах. Основна мета теоретичної мовної підготовки – створити у майбутнього вчителя іноземних мов систему наукових знань про будову мови, що вивчається та сформувати певні професійно-лінгвістичні вміння. Практичні заняття з лінгвістичних дисциплін присвячуються найскладнішим дискусійним проблемам, під час обговорення яких розвивається самостійне мислення студентів, формуються вміння використовувати у практичній діяльності надбані знання, застосовувати відповідні методи дослідження. Мовна практична підготовка реалізується на всіх курсах і готує студентів до

професійної діяльності в головних сферах спілкування вчителя іноземної мови. Здійснюється вона шляхом реалізації комунікативного, загальноосвітнього, розвиваючого та лінгвометодичного аспектів.

Водночас слід зауважити, що професійна підготовка вчителя іноземної мови передбачає теоретико-лінгвістичну, практично-мовну, теоретичну, практичну психолого-педагогічну та теоретико-методичну підготовку. [4, с.10].

Теоретико-лінгвістична підготовка майбутнього вчителя іноземної мови передбачає реалізацію двох взаємопов'язаних цілей: забезпечення знанням теорії та історії іноземної мови, яка вивчається, в обсязі, необхідному для вирішення практичних і науково-методичних задач, які вчитель буде мати у своїй професійній діяльності; розвиток інтелектуального потенціалу студентів, навичок аналітичного мислення, вміння працювати з науковою літературою, визначати сутність та характер нерозв'язаних наукових проблем, пропонувати свої варіанти вирішення, вміння узагальнювати і класифікувати емпіричний матеріал (тобто оволодіти навичками наукового пошуку в літературі за фахом та самостійного вивчення пов'язаних з ним проблем)

Майбутні учителі іноземної мови мають володіти загальнолінгвістичною теоретичною базою, яка охоплює знання про: мову як суспільне явище, її зв'язок з мисленням, культурою та суспільним розвитком народу; походження та розвиток мови, співвідношення лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів у формуванні мовлення; систему мови, її рівні, зв'язок підсистем мови, основні одиниці мови та мовлення (у порівняльному плані з рідною мовою); сучасні напрями в лінгвістичній науці, комунікативний, функціональний, соціолінгвістичний, лінгвокраїнознавчий напрями у вивченні мови та їх значення для практики навчання іноземної мови в середніх навчальних закладах [4, с. 90].

Студенти мають водночас володіти основами теоретичної фонетики та граматики іноземної мови; основами теорії лексикології та стилістики

іноземної мови; основами теорії перекладу з рідної мови на іноземну та з іноземної на рідну; основами порівняльної типології.

У межах професійно-орієнтованої теоретико-лінгвістичної підготовки майбутні учителі іноземної мови «зобов'язані коректно з позиції теорії методики навчання іноземних мов застосовувати лінгвістичні знання у процесі навчання іноземної мови в різних типах навчальних закладів; аналізувати мовний матеріал підручників з іноземної мови для різних типів загальноосвітніх навчальних закладів» [4, с.11].

Враховуючи вимоги до *практично-мовної підготовки*, основними сферами спілкування вчителя іноземної мови є: професійно-трудова (проведення уроків іноземної мови у школі та позакласної роботи з іноземної мови; професійно-педагогічне вдосконалення шляхом самоосвіти і на спеціальних курсах підвищення кваліфікації); соціально-культурна (діяльність вчителя за межами школи: спілкування з носіями мови, робота перекладачем тощо). Підготовка вчителя до діяльності у зазначених сферах вимагає оволодіння ним лінгвістичною, лінгвокраїнознавчою, комунікативною, навчально-пізнавальною та лінгвометодичною компетенціями [4, с. 90].

Основними вимогами до загальної та професійно-орієнтованої теоретичної підготовки є забезпечення майбутніх учителів знаннями з історії та теорії педагогіки; навчання теоретичних основ організації навчально-виховного процесу в різних типах загальноосвітніх та спеціалізованих навчальних закладів; формування вмінь здійснювати самостійне педагогічне дослідження [4, с.13].

Основною метою *теоретичної психолого-педагогічної підготовки* є забезпечення знань із загальної та вікової психології, особливо психологічних основ засвоєння іноземної мови; навчання психологічних основ організації навчально-виховного процесу в різних типах загальноосвітніх навчальних закладів. Учитель іноземної мови у процесі навчання у вищому навчальному закладі має оволодіти *такими професійно-*

психологічними вміннями: виявляти індивідуально-психологічні особливості учнів, необхідні для успішного оволодіння іноземною мовою; здійснювати діагностику розвитку (рівня та перспектив) особистості учня; розробляти психологічні характеристики учня та учнівського колективу; проводити психолого-педагогічний аналіз уроку іноземної мови і навчально-виховного процесу загалом; виявляти особливості міжособистісних стосунків, їх структури, стану психологічного мікроклімату, причин конфліктів; вивчати індивідуально-психологічні особливості учнів, необхідні для успішного оволодіння іноземною мовою в конкретному типі загальноосвітнього навчального закладу [4, 90].

Теоретико-методична підготовка передбачає забезпечення знань з теорії та методики навчання іноземних мов; навчання методичних основ організації навчально-виховного процесу з іноземних мов у різних типах загальноосвітніх навчальних закладів; формування вмінь самостійного методичного дослідження. Вчитель іноземної мови «має вміло застосовувати різноманітні методи, прийоми, форми навчання і сучасні технологічні засоби для навчання чотирьох видів іншомовної мовленнєвої діяльності в різних типах ЗНЗ, аналізувати зміст навчального матеріалу; прогнозувати труднощі засвоєння учнями мовленнєвого матеріалу з урахуванням особливостей як учнів, так і певного навчального закладу; вирішувати задачі морального, культурно-естетичного, гуманістичного виховання учнів засобами іноземної мови; планувати навчально-комунікативну діяльність учнів на уроці та у позакласній роботі; творчо розв'язувати методичні задачі в процесі навчання і виховання з урахуванням індивідуальних характеристик учнів» [4, с.15].

Враховуючи вимоги до *практичного оволодіння іноземною мовою*, основними сферами спілкування майбутнього вчителя іноземної мови є: професійно-трудова (проведення уроків іноземної мови у школі та позакласної роботи з іноземної мови; професійно-педагогічне удосконалення шляхом самоосвіти і на спеціальних курсах підвищення кваліфікації) та соціально-культурну (діяльність вчителя за межами школи: спілкування з

носіями мови, робота перекладачем та ін.). Таким чином, на думку С. Ніколаєвої, уся система навчання іноземної мови набуває чіткої професійної спрямованості [4].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, вивчення питання професійного становлення майбутніх учителів іноземних мов у контексті розвитку ступеневої освіти у 90-х рр. XX століття дозволило констатувати, що в умовах демократизації суспільства перехід на ступеневу освіту став важливим етапом, що сприяло грамотній реалізації поставлених завдань з підготовки компетентного вчителя нового типу і забезпечило в подальшому якісно новий рівень професійної підготовки майбутніх учителів іноземних. Важливо звернути увагу на той факт, перехід на ступеневу систему вищої освіти актуалізувало положення компетентнісного підходу, який і становитиме *перспективу наших подальших наукових пошуків*.

Література

1. Закон України «Про освіту» // Законодавство України про освіту: зб. законів. – К. : Парламентське вид-во, 2002. – 159 с.
2. Концепція педагогічної освіти. Схвалено колегією Міністерства освіти України 23 грудня 1998 року. Протокол № 17/1 – Б – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до концепції: http://www.intellectinvest.org.ua/social_history_pedagogical_material_period_osvita_1991-/
3. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах [Текст] : Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Чекаль Г. С., Палій О. А. [та ін.]. □ К.Академія, 2010. –□ 322 с□
4. Ніколаєва С. Ю. Ступенева система освіти в Україні та система навчання іноземних мов / С.Ю. Ніколаєва, О.П. Петрашук, Н. О. Бражник. – К.: Ленвіт, 1996. – 90 с.
5. Русанова О. Система підготовки викладачів іноземних мов в Україні: концептуальні засади / О. Русанова // Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи. Збірник

наукових праць. Частина 1. / За ред. М. М. Козяра та Н. Г. Ничкало. – Львів : ЛДУ БЖД, 2012. – С. 267–269.

6. *Ступенева підготовка вчителя/ викладача іноземної мови в університеті* [Текст] : Вихідні положення / *Ніколаєва С.Ю.* // *Іноземні мови.* – 1999. – № 2. – С.3– 8.